

կը գտնենք տառս Էջմիածնի № 3795 ձեռագրի յիշատակարանին մէջ՝ 1190 թուէն (Հող., Թ. 65), Լամբրոնացւոյ յիշատակարանին մէջ՝ 1197 թուէն Սիսուան. էջ 92), Էջմիածնի № 2606 ձեռագրին մէջ՝ 1198 թուէն (Հող., Թ. 67), Լեւոն Բ. թագաւորի ստորագրութեան մէջ՝ 1210 թուէն (Սիսուան, էջ 438), Երուսաղէմի № 2660 ձեռագրին մէջ՝ 1262 թուէն (Հող., Թ. 83), Կեչառայքի 1335 թուի տապանագրի մէջ (Հող., Թ. 26) եւն:

Տարօրինակն այն է որ երկու ձեւերն ալ միաժամանակ կը գտնուին միեւնոյն ձեռագրին էջին վրայ. օրինակ՝ Էջմիածնի № 2606 ձեռագրին (1198 թուէն, Հող., Թ. 67) մէկ էջին մէջ տառս կայ 6 անգամ, որմէ երեքը առաջին, երեքը երկրորդ ձեւով է. Երուսաղէմի № 2660 ձեռագրին (Հող., Թ. 83) մէկ էջին մէջ կայ ինն անգամ, որմէ եօթը առաջին ձեւով, երկուքը երկրորդ ձեւով: Այս երկրորդ ձեւը սակայն հետզհետէ գործածութենէ տեղի կու տայ եւ վերջապէս կը խափանուի:

Արդի ձեռագրին մէջ զանազան ձեւեր ունի տառս: Առաջին եւ սովորական ձեւն է լա. ձեռագիր հ տառին պէս, որուն թեւը կրնայ նաեւ մեծ սիւնին ձախ կողմը միայն մնալ եւ աջ կողմը չանցնել, մօտաւորապէս լա. տպագիր հ կողմը չանցնել, մօտաւորապէս լա. տպագիր հ ձեւին պէս: — Երկրորդն է նօտրագիր հ ձեւին շարունակութիւնը, սակայն ձեռագրին յարմարելու համար երկու թեք գծերը կլորիկ ձեւ մը բերն են՝ Ը տառին նման ձեւ մը՝ տողէն վեր ներն են՝ Ը տառին նման ձեւ մը՝ տողէն վեր գրուած, կամ նոյնը՝ գլուխը անջատ, եւ կամ պոչն ու գլուխը միացած՝ գոթական ձեռագիր տառին պէս:

Ձեռագրիս առաջին ձեւին համեմատութեամբ Արամեան ոճով այս գրիս համար հնաբուս ձեւն է Է ձեւը՝ ճշտիւ նման լատինականին:

ձ, յ, ձ.

Գիտենք որ երկաթագրի մէջ տառիս բերանը շատ աւելի բաց էր, այսինքն ոլորակի ձախ մասը տառին մարմինն կպած չէր. միեւնոյն ժամանակ պոչին ծայրը վեր չէր ոլորուեր, ինչպէս է օրինակ Զ ձեւին մէջ: Այս ձեւով կը գտնենք տառս նաեւ անցման շրջանին, ինչպէս կը ցուցնէ Խաչիկ վարդապետի պատառիկը՝ 1040 թուէն (Հող., Թ. 48), կամ աւելի ուշ՝ Էջմիածնի № 379 աւետարանին մէջ (ԺԳ. դար, Հող., Թ. 115):

Արագ գրելու ժամանակ դժուարութիւն կը հանէին տառին գլուխը եւ պոչի ոլորքը, ուստի եւ այս երկուքը սկսան հետզհետէ փոփոխութեան ենթարկուիլ: Նախ գլուխը՝ փոխանակ վարէն վեր եւ ձախէն դէպի աջ երթալով կլորակ շինելու (ինչպէս կ'ընենք շ, շ, 8 գրերը գրելու ժամանակ), սկսաւ վերէն վար իջնելով կոթ մը ձեւացնել եւ յետոյ ձախէն աջ ոլորուիլ, ճշտիւ նօտրագիր ձ գրելու պէս: Միեւնոյն ժամանակ պոչի ոլորքը՝ փոխանակ տառին իբր շարունակութիւն մէկ շարժումով հանելու, անջատ կը գրուի եւ մինչեւ երկու շարժումով կը հանուի: Այսպէս օրինակ՝ Էջմիածնի № 1214 ձեռագրին մէջ (1118 թուէն, Հող., Թ. 60) տառս հետեւեալ ձեւով կը գրէ գրիչը. նախ վերէն վար կը գծէ կոթ մը (ւ), անոր վարի ծայրէն կը կպցնէ շ ձեւով կլորակը, յետոյ նոր շարժումով՝ կլորակին ծայրը կ'աւելցնէ ձ ձեւով ոլորք մը: Բայց երբեմն ալ այս ոլորքը երկուքի կը բաժնէ. նախ կը գնէ թեք գիծ մը, ճշտիւ ինչպէս 2 գրին տակն է, որուն ձախ ծայրը տակէն կ'աւելցնէ լ ձեւով նշան մը: Ասիկա աւելի անփոյթ ձեւով գրուելով՝ վերի կոթին եւ վարի նշանին տեղ մէկ մէկ միջակէտ կրնայ գրուիլ, որոնք տառէն քիչ մը հեռու եւ առանձին կը մնան, իբր :2 այս ձեւով է տառս Էջմիածնի № 3795 ձեռագրին մէջ՝ 1190 թուէն (Հող., Թ. 65):

Այնուհետեւ նոյն գլուխը կը փոխուի եւ կը ստանայ ն տառին կտուցին ձեւը (ւ), որուն տակ կը կցուի սովորական դարդարուն 2 ձեւը կամ աւելի պարզ ծ. առաջինը կը գտնենք Էջմիածնի № 177 ձեռագրին մէջ (ԺԳ. դար, Հող., Թ. 118), երկրորդը կը գտնենք Սարգիս Սեւանեցւոյն ձեռագրին մէջ՝ 1041 թուէն (Շիրակ, էջ 50):

Սակայն ծ ձեւը գծելու համար գրիչները կը մտածեն ոլորքը փոխանակ ձախէն դարձնելու՝ կը մտածեն ոլորքը փոխանակ ձախէն դարձնելու՝ աջէն դարձնել. ասով յառաջ կու գայ բոլորգրի ձ ձեւը: Այնուհետեւ նոյն աջակողմեան ոլորքը աւելի անփոյթ կերպով կը գծուի, որով ձ տառը գրելիքն տառին ձեւը կը ստանայ. այսպէս կը գտնենք Կոգովտի 999 թուի յիշատակարանին գտնենք (մէկ անգամ ալ եբր. շ գրին մէջ՝ 3 անգամ) (մէկ անգամ ալ եբր. շ գրին մէջ՝ 3 անգամ) կը թուի թէ փորագրութեան ձեւով՝ որ սակայն կը թուի թէ փորագրութեան սխալ մ'է): Այս նմանութենէն խուսափելու համար՝ հիմայ ալ գրիչները կը սկսին ձ տառին թեւը վար կախել, կ տառին ոտքին պէս, համար. 1271 թուի դաշնագիրը (Սիսուան, Կոստանդնուպոլիսի 1271 թուի դաշնագիրը (Սիսուան, էջ 210), Գայլեծորի Պիտոյից գիրքը 1278

Թուէն (Սիսական, էջ 133), 1291 Թուէն յիշատակարան մը (Սիսական, էջ 131) եւն: Ասոնց մէջ յիշեալ ոտքին վերի ծայրը տառին մարմնին ուղղակի կպած է, շուտով քշիկ մը հեռանալով՝ ճշտիւ կ'տառին ոտքին պէս կը գրուի. հմմտ. Էջմիածնի № 3793 ձեռագրի մէկ յիշատակարանին մէջ՝ 1201 Թուէն (Շող., Թ. 70), նոյն 1291 Թուի յիշատակարանին մէջ (Սիսական, էջ 131), Կեչառոյքի 1335 Թուի յիշատակարանին մէջ (Շող., Թ. 26): Ասկէ անմիջապէս կը յառաջանայ նոտրագրի յ ձեւը:

Արդի ձեռագրին մէջ տառս երեք ձեւ ունի. նախ նոտրագրի ձեւը՝ վերի ծայրը մազագծով կամ փոքրիկ ոլորակով, իսկ պոչը զանազան խաղերով՝ համաձայն պոչի ոլորման օրէնքներուն. — երկրորդ՝ ոլորուն գլխով, ճշտիւ ինչպէս գերմ. Յ, որ գործածական է միայն իտալական մէջ. — երրորդ՝ վերէն վար ուղիղ, առանց բեկընկուսիներու, ինչպէս եւրոպական ձեռագիր ձ:

չ, շ, ր.

Երկաթագրէն մինչեւ հիմայ կը պահէ ն. յն ոճը. Արդի ձեռագրին մէջ պոչի օրէնքներու համաձայն կը ստանայ բոլոր վարիանսները:

ա, ճ, ձ.

Երկաթագրի ոճը պահուած է մինչեւ հիմայ. Հին գրութեանց մէջ երկու թրածակ գծերը կրնան անհասար քլլալ, իսկ տակի խարիսխը մերթ բոլորովին ուղիղ է եւ մերթ տառին փորին հետ կանոնաւոր ձուածիր մը կը ձեւացնէ, որուն կըր մասը վար եւ սուր մասը վեր դարձած է: Առաջինն իբր օրինակ ունինք Սարգիս Սեւանեցւոյն ձեռագիրը՝ 1041 Թուէն (Շիրակ, էջ 50), իսկ երկրորդին համար Կոստանդինի դաշնագիրը 1271 Թուէն (Սիսուան, էջ 210), տճկ. օ գրին պէս:

Արդի ձեռագրին մէջ զանազան ձեւեր կը ստանայ տառս. 1. Լատին ձեռագիր գլխատառ Պ ձեւին պէս, միայն աւելի փոքր, որ եւ ամէնէն սովորականն է: 2. 'Նոյնը' միայն թէ վերի ձախակողմեան մեծ ոլորքը միջին սիւնէն ներս, իսկ միջին սիւնը աւելի ուղղահայեաց եւ վերի ծայրը առանց զարդի: 3. Ճշտիւ այս երրորդ ձեւին պէս միայն առանց տակի ձախակողմեան ոլորքին: 4. Այս երրորդ ձեւին պէս, միայն աջակողմեան մեծ ոլորքին ծայրը քիչ մը սիւնէն դուրս երկարած: 5. Այս չորրորդ ձեւին պէս, միայն խարիսխը առանց անհարթութեանց, բո-

լորովին կըր, գրեթէ Կոստանդինի դաշնագրի ձեւով: 6. Չորրորդ ձեւին պէս, միայն տառին խարիսխը գրեթէ յն ա տառին ձեւով, իսկ վերի ոլորքը միջին սիւնէն դէպի ձախ երկարելէ յետոյ, տակէն դառնալով, նորէն դէպի աջ՝ տառէն դուրս երկարելով, իբրեւ թեւ մը, մօտաւորապէս Փրանսերէն ձեռագիր տառին միջին թեւին պէս: 7. Գրեթէ հ տառին նման ձեւ մը, աջ ծայրը միջակետով, միայն թէ աջակողմեան կարճ սիւնին մազագիծը նոյն սիւնին ձախէն ոլորելով դուրս եկած, իբր օ ձեւով: 8. Նման ոլորք մը՝ նաեւ մեծ սիւնին ձախ կողմէն: 9—10. Նման 7—8 ձեւերուն, միայն մեծ սիւնին գլուխը փոխանակ աջ ձուած կորութիւն մը՝ ձեւացնելու, ձախէն ալիծածան թեւով մը, մօտաւորապէս յ ձեւով:

մ, մ, մ'.

Երկաթագրի մէջ տառս բաղկացած էր երկու հաւասար սիւներէ, երկրորդին ծայրը հորիզոնական թեւով մը. Այսպէս կը գտնենք նաեւ դէպի բոլորգիր անցման շրջանին. օրինակ՝ Երեւոյքի 1028 Թուի արձանագրութեան մէջ (Շող., Թ. 19) Մ ձեւով է. Նոյնը, բայց թեւը քիչ մը աւելի թեք ձեւով՝ Տուտէորգւոյն յիշատակարանին մէջ՝ 1154 Թուէն (Այրարատ, էջ 167): Կոգովտի 999 Թուի յիշատակարանին գրիչը հետեւեալ ձեւով կը գրէ տառս. նախ կը գծէ Ս ձեւը, յետոյ ասոր աջ սիւնին ծայրը, առանձին կը կպցնէ թեւ մը, որ զանազան ձեւեր կը ստանայ. մերթ պարզ թեք գիծ մը կ'ըլլայ, մերթ պարոյկի նման (°), մերթ թեք գիծ մը՝ ծայրը բութ նշանով (') եւն: Այս բոլորին մէջ երկու սիւները հաւասար են եւ թեւը աջ սիւնին ճշտիւ ծայրին կպած է: Ա. ելի յետոյ սիւներուն ձեւը կը փոխուի. այսպէս՝ 1291 Թուէն յիշատակարանի մը մէջ (Սիսական, էջ 131) ձախ սիւնը կարճ է, աջը երկար եւ նոյն իսկ երկու սիւները իրար կապող ստորին հորիզոնական գծէն աւելի վար իջած, իսկ թեւը ոչ թէ աջ սիւնին ծայրին կպած է այլ բաւական վարք, գրեթէ այսպէս Վ: Ա. երջապէս ամրոջը մէկ գրչով հանելով եւ ծայրէ ծայր երկու կորութիւն կազմելով՝ կը յառաջանայ նոտրի նման մ' ձեւը, ինչպէս կը գտնենք արդէն Կոստանդինի 1271 Թուի դաշնագրին մէջ (Սիսուան, էջ 210), երկար թեւով, եւ Կեչառոյքի 1335 Թուի արձանագրութեան մէջ (Շող., Թ. 26) կարճ թեւով:

Ե, ի, է, թ, փ եւն տառերուն քով տառիս թեւը կրճատուելով՝ կ'ըլլայ մ իսկ ն տառ-

ոին հետ գրչախառնուելով՝ կը յառաջանայ մին ձեւը:

Արդի ձեռագրին մէջ տառս նօրապիր Տ տառին ոճով է եւ ունի զանազան վարիանտներ, որոնք միայն թեւեւ ոլորքի կողմէն կը տարբերին իրարմէ. այսպէս կարելի է ը. շ տառերու պո- չին նման երկար հորիզոնական գիծ մը քաշել, նօրս Տ ձեւին պէս իր վրայ կորացնել, նոյն կո- րուածքը կարելի է իր վրայ լաւ մը ոլորել, նոյն իսկ կրկին անգամ, կամ ոլորքի ծայրը դէպի ձախ՝ սիւնէն դուրս երկարել, կարելի է նաեւ վրաց. Յ ձեւին կամ Փրանս. ձեռագիր Յ ձեւին պէս թեւը դէպի ձախ ոլորել, եւ կամ յն. Յ տառին պէս նոյնը ձախ ոլորելէ յետոյ՝ նորէն դէպի աջ բերել: Թաւրիզի մէջ յաճախ կը պա- տահի տեսնել գրեթէ 3 թուանշանին նման, միայն վերի ոլորքը վարի ոլորքէն աւելի մեծ, կամ քչիկ մը դէպի աջ ծռած եւ կամ երկու- քին մէջտեղը գտնուած սուր ծայրին փոխարէն ոլորակ մը շինելով՝ իբր Յ: Վերջապէս կարելի է այս բոլորէն զանազան խառնուրդներ կազմել, որով միեւնոյն տառը տասնէ աւելի վարիանտ- ներ կ'ունենայ:

(Շարունակելի:)

Հ. Յ. ԱՃԱՌԻԱՆ

ՔԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՔՆՆԱԳԱՏՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՐԱՍԵՐ

ՆՈՐԱՅՐ Ն. ԲՈՒԶԱՆԴԱՅԻՈՅ

(Շարունակելի:)

ՔՂԳ. 121. Անհ-հ = Թո = Հալուէ: = Անհ-հ է պրս. «Եւթնհ-ի, Էթնհ-ի. փայտ խնդ. Ո'ւր աղաթ» (Գէորգ):

ՔՂԴ. 3287. Ասփոթիլուն:

= Ուղղելի Ասփոթելն ըստ Թ. 757:

ՔՂԵ. 764. Ատրոփաքսիս = յն.

Ἀτροφαξίς = գղ. Arroche:

= Կարգաւ Ատրոփաքսիս, Ἀτροφαξίς կամ

Ἀτροφαξής:

ՔՂԶ. 205. Արեւաշ = Թուրքերէն Այ չէլէ:

= Անշուշտ Արեւաշտ է ուղիղն, Թարգ-

մանութիւն պարսկականին Աթիւ-պէրէ-ի, Խո- րէրէ-ի = Արեւակնապաշտ, Արեւապաշտ, յոր անուն կը կոչուի Արեւածաղիկն, Կէ- չէլէ, կամ այլ ծաղիկ մի որ դառնայ ընդ արեւու, որոյ տերեւքն եւս յայն կողմն հակին. (Գէորգ յԱթիւ- րեւապէրէ-ի [գղ. Tournesol]). որ եւ ի Խո-րէրէ-ի կը գրէ «Արեւածաղիկ. Կէ-չէլէ, Կէ-չէլէ. Այ չէլէ», Պրս. Խո-րէրէ-ի է գրեալ Խո-րէրէ-ի առ Մի- թարայ Հերացի, ԻԲ, 46. «Եւ ի խաւարդնուն զհոյն եւ զգիծային ի բան պահէ, որպէս Հա- զարն, եւ Փրիլիմն. զԳալար Գիւնն, եւ զԽո- րէրէ-ի, զոր Հ. Արիշան ի Թ. 1135 կը գրէ Խո-րէրէ-ի? եւ ծռած կամ սխալ գրուած է կը համարի:

ՔՂԵ. 2985. Արշ-ն? տեսակ մի կորե- կի: Տես Արշ-ն եւ ի Թ. 434:

= Պրս. Էրշ-ն, կորեակ (Գէորգ): Նոյն թուի եւ ի Խորենացոյ Աշխարհագրութեան (տպ. 1881, երես 45), Հրէշ-ն, որ է կորեակ. այլ ի գղ. Թարգմանութեան, երես 59, Ծան. 2, Պտղոմէոս կը գրէ Մորիշա, որ է գղ. Riz, Ուրիզ, Բրինձ Տես Հրէշ-ն եւ ի Հայե-ի, Թ. 1754, Ուր զյն. Մորիշոն ուղղէ Մորիշոն, որ նոյն է ընդ Մորիշա:

ՔՂԶ. 214. Արծուոց Մռն:

= Գրելի է Առնոց Մռն, ըստ որում ունի եւ նոր Հայկղ. ի «Մռայ. «Առնոց [տպ. Ածուոց] Մռնին»: Տես եւ ի Թ. 2108 Հայե-ի. «Իսլ. առնոց, եւ վայրի լինի», — Թ. 161, «Լաւն այն է որ առնոց լինի եւ ի լինի», — Թ. 168, «Մէկն առնիւն լինի, եւ մէկն վայրի լինի, եւ Լաւն այն է որ յառնոցն լինի», եւ այլն եւ այլն: Առնոցն (յ'Ածու բառէ), որ կ'ըսուի եւ Առնիւն, Տանոյ կամ Տանու, Եանառ, է գղ. Cultivé, կամ Satif, հակադրեալ Էյրէի. գղ. Agreste, բառի. տես Satif ի Լիւրէ:

ՔՂԹ. 212. Arvenogonum. (որ են Sa- tyrion.) «Հիմայ բուսարանութեան մէջ այս- պիսի անուն չի ըսուիր:

= Ռոշքեան անշուշտ ուղիղ գրած է Arsenogonum ըստ Պլինիոսի, որ է Խո. Satirio բոյն (Pasini): Թուրքերէն Ἀρσενόγονος կը նշանակէ Qui engendre des mâles: quelquefois Mâle, en parlant des plantes. եւ գոյականօ- րէն Ἀρσενόγονον է գղ. Satyrion բոյն, ըստ Պլինիոսի Arsenogonon.

Բառիս ընդգիծակն է յն. Θηλῆγονος, Qui procréee des enfants ou des petits du sexe féminin: quelquefois Femelle, en par- lant des plantes. եւ գոյականօրէն Θηλῆγονον,